

«Тасдиқ мекунам»
Ректори Донишқадаи давлатии
забонҳои Тоҷикистон ба номи
Сотим Улуғзода д. и. ф., дотсент

Гулназарзода Жило
«26» феввали соли 2021

ТАҚРИЗИ

муассисаи тақриздиханда ба диссертатсияи Бобочонова Мадина Ҳайдарҷонова дар мавзӯи «Таҳаввули симои шахсияти таърихӣ дар адабиёти тоҷик (дар мисоли образи Темурмалик)» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ, аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 - Адабиёти тоҷик, Хучанд, 2021.- 175 сах.

Адабиёт чун оинаи тамомнамоест, ки дар он орзуву ормон, расму анъана, дину оин ва таърихи ҳар миллат мунъакис гардида, пайвандгари гузаштаи дур бо имрӯз ба шумор меояд. Минҷумла, адабиёти тоҷикии форсӣ дар радифи пурбортарин адабиётҳои ҷаҳон маҳсуб гардида, дар он баробари ишқу муҳаббат, ирфону ахлоқ, ватандӯстиву хештаншиносӣ ҳифзи марзу бум яке аз масъалаҳои умда доништа мешавад. Осори ҳамосӣ, ки дар меҳвари он дифоъ аз ватани аҷдодӣ ва расму анъанаҳои миллӣ меистад, дар адабиёти тоҷик собиқаи куҳан дошта, дар сарғаҳи он «Шоҳнома»-и безаволи Ҳакими Тӯсӣ қарор дорад. Ҳадаф аз офаридани чунин асари бузургу мондагор тақвият додани рӯҳияи миллӣ, доштани иродаи матин ва нишон додани устувориву матонати миллат алайҳи таҷовузкорихои аҷониб ва бедор намудани ҳисси меҳанпарастӣ мебошад.

Собит шудааст, ки миллати тамаддунофари тоҷик дар тӯли таърихи ҳастии худ, бо вучуди гузоштани сахми бориз дар ташаккули маданияти башарият, бисе ҷабр дидаву мавриди таҳочуму ваҳшонияти милали мухталиф қарор гирифтааст. Бояд зикр намуд, ки дар вақти тасарруфкориву лашкаркашиҳои аҷнабиён ба сарзамини аҷдодии мо кам набуданд фарзандони шучову далери ин миллат, ки то охири лаҳзаи зиндагии худ барои ҳифзи Ватан ва озодиву истиқлол мубориза намуданд, ки Ибни Муқаннаъ, Абӯмуслим, Темурмалик, Восеъ ва

дигарон аз ин зумраанд, ки номашон бо хуруфи заррин дар таърих сабт шудааст.

Дар миёни онҳое, ки қурбони роҳи озодӣ ва истиқлол шудаанд, Темурмалик ва корнамоиҳои ӯ чун ситораи тобноке мебошад, ки аз қарни чаҳордаҳи мелодӣ то имрӯз диққати муаррихону нависандагон ва шоирону драматургонро ба худ ҷалб намудааст, ки натиҷаи ин таваҷҷуҳ ба вучуд омадани осори зиёди гуногунжанр мебошад.

Баробари ба даст овардани Истиқлолияти сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ намудан ба таърихи миллат ва ҳофизаи таърихӣ вусъати тоза пайдо намуда, шахсиятҳои воқеии таърихӣ ва зиндагиву пайкори онҳо мавриди пажӯҳиши густурда қарор гирифт, ки мароқ зоҳир намудан ба қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик ва корнамоиҳои ӯ бар зидди мугулон далели гуфтаҳо мебошанд.

Ба омӯзиш фаро гирифтани образҳои бадеии таърихӣ дар бедории фикрӣ ва ташаккули худшиносию ҳудогоҳии миллӣ мусоидат намуда, барои ривочи афкори арзишманди зебоишиносӣ, омӯхтани илму маърифат, инсонгароӣ, ватандӯстӣ, адолатхоҳӣ ва мубориза бар зидди беадолатиҳои замон нақши равшан доранд.

Ҷоиз ба қайд аст, ки инъикоси чеҳраҳои таърихӣ дар адабиёт масъалаи муҳим ба шумор рафта, корномаву зиндагии шахсони барҷастаи таърихӣ ва офаридани образи онҳо дар наср барои маърифати бадеии таърих, рушду тавсеаи ҳувият, баланд бардоштани худшиносӣ, ҳудогоҳӣ ва ифтихори миллӣ ба се муҳим арзёбӣ мешавад.

Диссертатсияи Бобочонова Мадина Ҳайдарҷоновна ба масъалаи таҳаввули симои Темурмалик дар адабиёти тоҷик ва миллатҳои дигар бахшида шуда, дар замони имрӯз, ки чаҳонгароӣ босуръат доман паҳн намуда истодааст, хеле муҳим ва мубрам доништа мешавад. Зеро таваҷҷуҳ намудан ба шахсият ва зиндагии ҷоҳеабору пурифтихори қаҳрамонӣ чун Темурмалик беҳтарин намунаи ибрат барои насли ҷавон ва дар рӯҳияи меҳанпарастиву ҳештаншиносӣ тарбият намудани онҳо мебошад.

Диссертатсияи мавриди тақриз «Таҳаввули симои шахсияти таърихӣ дар адабиёти тоҷик (дар мисоли обарази Темурмалик)» ном дошта, сохтори он аз муқаддима, се боб, ҳафт фасл, чордаҳ зерфасл, хулоса ва феҳристи осори таҳқиқӣ тарҳрезӣ шудааст. Дар муқаддима масоили актуалӣ будани мавзӯ, пешинаи тадқиқот, усули пажӯҳиш, ҳадафҳо ва объекти омӯзиш ва чанд масъалаи дигар дақиқан нишон дода шуда, мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд.

Дуруст таъкид шудааст, ки дар адабиётшиносии тоҷик масъалаи омӯзиши инъикоси чехраҳои таърихӣ аз ҷониби М. Шакурӣ, Х. Асозода, Н. Салимӣ, Ҷ. Бақозода, А. Набавӣ, А. Сайфуллоев, С. Табаров, Ш. Солеҳов, А. Мулло ва ҷанде дигар тадқиқ гардидааст. Аммо бо вучуди пажӯҳишҳои мутааддид дар ин замина масъалаи тадқиқи образи Темурмалик дар адабиёти тоҷик диққати нафаре аз адабиётшиносони мазкурро ба худ ҷалб нанамудааст. Ҳарчанд дар адабиётшиносии тоҷик роҷеъ ба қаҳрамоноҳои Темурмалик ва инъикоси образи ӯ дар адабиёти бадеӣ аз ҷониби муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ таҳқиқот ба анҷом расидааст, аммо то кунун аз назари баррасии масъалаи таҳаввули симои шахсияти таърихӣ образи ӯ пажӯҳиши ҷудоғонае ба анҷом нарасидааст. Муллифи рисолаи «Таҳаввули симои шахсияти таърихӣ дар адабиёти тоҷик (дар мисоли образи Темурмалик)» нахустин нафаре мебошад, ки ба омӯзиши ин масъала иқдом намудаву ба натиҷаҳои назаррас даст ёфта, ба ҳадафҳои дар назди худ гузошта ноил гардидааст.

Дар нахустбоби диссертатсия, ки «**Насри таърихӣ ва симои Темурмалик дар осори ҳамосии тоҷик**» ном дорад, масъалаи инъикоси чехраҳои таърихӣ дар наср ба таври умумӣ ва Темурмалик махсусан таҳлил гардидааст. Дар ин бахши диссертатсия дар бораи таҷассуми симоҳои шахсиятҳои муборизе чун Муқаннаъ, Исмоили Сомонӣ, Темурмалик, Восеъ дар адабиёти тоҷик сухан рафтааст. Дар адабиёти тоҷик насри таърихӣ воқеиятгаро аз ҷанбаҳои ривочёфтаи насри тоҷик буда, инъикоси симои ашхоси таърихӣ дар ин навъи наср аз он гувоҳӣ

медихад, ки миллати тоҷик мардони сарсупурдае дошт, ки қаҳрамони онҳо чун намунаи мардонагӣ ва шуҷоат барои пасовандон ҳамеша ангезаҳое барои адибон додаанд. Нависандагон дар офаридани симои ин қаҳрамонон бештар ба санаду далелҳои таърихӣ ва илмӣ рӯҷӯ намудаанд.

Офаридани симоҳои мардони мубориз дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар бо таълифи романҳои таърихӣ вобаста аст. Шароити нави таърихӣ талаб намуд, ки нависандагон бо офаридани симои қаҳрамонони достонӣ ва таърихии халқи тоҷик дар романҳои таърихӣ дахл намуда, бо ин роҳ дар бедор кардани эҳсоси миллӣ ва ватанпарастии халқ, худшиносӣ ва ҳудогоҳии мардум сахм гузоштаанд. Дар ин замина, симоҳои таърихии аввалин асосгузори давлати Сомониён – шоҳ Исмоили Сомонӣ, инчунин симои Куруши Кабир ва Спитамен, маҳз дар даврони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон офарида шудаанд.

Масъалаи дигаре, ки дар ин боб мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, «Зафарнома»-и Маставфӣ Қазвинӣ ва аз назари тасвири воқеаҳо муқоиса гардидани он бо достони «Таърихи ҷаҳонкушӣ»-и Атомалики Ҷувайнӣ мебошад, ки аз вуқуфи комили муаллиф шаҳодат медиҳад ва аҳамияти илмии диссертатсияро бештар намудааст. Ҳамчунин очерки «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»-и Садриддин Айнӣ, повести «Темурмалик» («Қалъачанг»)-и Мачид Салим, романи «Нигина ва Мирмалик»-и Додоҳони Эгамзод дар ин боб таҳлил гардидаву ба онҳо баҳо дода шудааст.

Маълум аст, ки як гурӯҳ муаллифони сарчашмаҳои асримиёнагӣ дар бораи Темурмалик ва қору пайкораш хабар додаанд, ки Ҳамдуллоҳ Муставфӣ Қазвинӣ, Атомалики Ҷувайнӣ, Рашидаддини Фазлуллоҳ, Мирхонд, Хондамир ва дигарон аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Дар таърихнигории замони Истиқлолият бошад, осори таҳқиқии муаррихони тоҷик Назирҷон Турсунов ва Луқмон Бойматов қимати асли ва арзиши

воқеии сарчашмаҳоеро, ки дар хусуси муборизаи қаҳрамононаи Темурмалик маълумот медиҳанд, муайян намудаанд.

Муборизаи Темурмалик бар зидди муғулҳо дар осори муаллифони асримиёнагӣ ва муосир ҳамчун як падидаи нодир муаррифӣ гардидааст, зеро дар тамоми даврони лашкаркашиҳои муғул шахсияти дигаре чун Темурмалик зухур накардааст, ки алайҳи муғулҳо мардонавор мубориза бурда бошад. Аз ин лиҳоз, корномаи Темурмалик аз доираи осори таърихӣ берун рафта, ҳамчун намунаи олии ватандӯстӣ ва қаҳрамонӣ ба адабиёти бадеии тоҷикӣ ва адабиёти бархе аз халқҳо низ роҳ ёфтааст.

Дар таҳқиқоти Атахон Сайфуллоев, Абдусамади Мулло, Шамсиддин Солеҳов, Замира Ёлмасова, Сирочиддини Эмомалӣ ва дигарон масъалаҳои умдаи таҷассуми бадеии симои шахсияти таърихӣ ба миён гузоштаву баррасӣ гардидааст. Бинобар ин, таҳқиқи симои Темурмалик дар иртибот бо анвои адабии чехраи ӯ тасвир гардида ва сабки нигориши адибон мувофиқи мақсад ба назар мерасад.

Дар адабиёти муосири тоҷику форс бошад, устод Садриддин Айнӣ, Сотим Улугзода, Муҳиддин Хочазод, Меҳмон Бахтӣ, Мачид Салим, Додохони Эгамзод, Қозӣ Неъматуллоҳи Шикеб, Сарбоз ва адибони дигар миллатҳо, ба монанди Фелина Мемо, В.Г. Ян, Миркарим Осим ва Мирмуҳсин дар офаридани симои Темурмалик саҳми босазое гузоштаанд.

Боби дуюми диссертатсия «**Таҳаввули симои Темурмалик дар осори ғиной ва драмавии тоҷик**» ном дошта, аз ду фаслу панҷ зерфасл тарҳрезӣ шудааст ва дар он симои ин шахсияти таърихӣ дар асарҳои лирикиву ғиной ва драмавӣ пажӯҳиш гардида, доир ба ҳар кадомашон дар алоҳидагӣ ибрози назар шудааст.

Фасли аввали боби дуюми диссертатсия «**Таҷассуми образи Темурмалик дар назми муосири тоҷик**» номгузорӣ гардида, аз ду зерфасл фароҳам омадааст.

Дар зерфасли «**Инъикоси симои Темурмалик дар ашъори ғииюӣ**» диссертант таъкид мекунад, ки достони корномаи Темурмалик ҳамчун рамзи мардонагию ватандӯстӣ ворида шеърӯ адабиёти бадеӣ гардида, симои ӯро чун қаҳрамони миллии мардуми форсизабон муаррифӣ намудааст. Бинобар ин, дар шеъри суханварони муосир, баҳусус шоироне, ки ба корномаи бузурги таърихии Темурмалик ишора кардаанд, симои ӯ дар заминаи воқеоте офарида шудааст, ки аз китоби муаррихони асримиёнагӣ сарчашма мегирад.

Дар ин фасл шеърҳои «**Ҳоки ватан**» ва «**Рӯди Сир**»-и Лоик Шералӣ, «**Магар шаҳри Хучанд ин чо?**»-и шоира Озод Аминзода, шеърҳои «**Темурмалик шудан маҳол аст**», «**Хучанди кӯҳна**» ва «**Урдугоҳ**»-и Нурмуҳаммад Ниёзӣ, «**Ҳиёнати Муҳаммади Хоразмшоҳ**»-и Аҳмадҷони Раҳматзод, «**Видои Темурмалик**»-и Фарзона, «**Темурмалик**»-и Низом Қосим ба риштаи таҳлил кашида шуда, сабку услуби онҳо муайян карда шудааст.

Зерфасли дуҷуми фасли аввал «**Образи Темурмалик дар достонҳои лирикӣ**» ном дошта, дар он достони лирикии «**Эҳёнома**»-и Шоири халқии Тоҷикистон Ҳақназар Ғоиб ва достони «**Пайғоми ориён**»-и Аҳмадҷони Раҳматзод таҳлил карда шудааст, ки ҷолиби диққат мебошанд.

Фасли дувуми боби дувум «**Симои Темурмалик дар осори драмавӣ**» ном дошта, аз се зерфасл иборат мебошад, ки се драма: «**Темурмалик**»-и Сотим Улуғзода, «**Тилисми Сайхун**»-и Меҳмон Бахтӣ ва «**Садди Сайхун**»-и Муҳиддин Ҳоҷазод ба таври муқоиса ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Муаллифи диссертатсия таъкид менамояд, ки муаллифони ҳар се драма дар сохтмони сюжет аз сарчашма ва осори таърихию адабие, ки дар онҳо воқеаи ҳуҷуми муғулон сабт гардидааст, истифода намудаанд.

Симои Темурмалик на танҳо дар адабиёти тоҷик, балки дар адабиёти халқҳои дигар низ инъикос гардидааст, ки гувоҳи шуҳрати

чаҳонӣ доштани ин қаҳрамони тоҷик мебошад. Дар боби сеюми рисола, ки «Симои Темурмалик дар адабиёти чаҳон» унвон дорад, маҳз ҳамин масъала таҳқиқ шудааст. Муаллифи рисола дар ин боб перомуни «Темурмалик – қаҳрамони Хуҷанд»-и Фелина Мемо ва «Чингизхон»-и В.Г.Ян, «Темурмалик»-и Сарбоз, «Темурмалик»-и Миркарим Осим, «Қалъаи Хуҷанд»-и Мирмуҳсин баҳсҳои илмӣ намуда, масъалаи тасвири симои Темурмаликро дар осори эшон матраҳ кардааст. Асарҳои Фелина Мемо, В.Ян, Миркарим Осим, Мирмуҳсин, Неъматуллоҳи Шикоб ва Сарбоз, ки намояндагони қавму миллатҳои гуногун мебошанд, аз он шаҳодат медиҳад, ки Темурмалик намояндаи на танҳо миллати тоҷик, балки самбули ҷавонмардии умумичаҳонӣ шудааст. Осори адибони Аврупову Русия, Эрону Ўзбекистон, ки аввалинаш дар асри ХУ1 ва охиринаш дар замони мо таълиф шудааст, дар жанрҳои гуногун, чун сонет, ҳикоя ва дoston ба қалам омадаанд. Нависандагон ҳар кадом бо истифода аз сарчашмаҳои таърихӣ ба забонҳои англисӣ, русӣ, ўзбекӣ ва форсӣ осори худро офарида, кӯшиш кардаанд, ки таърихи замони Муҳаммади Хоразмшоҳ ва чехраи бузургмарди диловар Темурмаликро вобаста ба аҳдофи бадеии худ офаранд. Ҳамаи ин осор бозёфтҳои бадеӣ ва баъзе навоқисе доранд, ки ҳини таҳлил дар таҳқиқоти мавриди назар ба онҳо ишора шудааст.

Дар баҳши «Хулоса» бардоштҳо ва натиҷаҳои таҳқиқ доир ба масъалаи инъикоси симои Темурмалик ва таҳаввули он дар адабиёти тоҷику чаҳон баён гардидааст. Зикр намудан бамаврид аст, ки хулосаҳои муаллифи диссертатсия дар асоси таҳқику пажӯҳиши жарф баён шуда, дорои бунёди илмии қавӣ мебошанд. Диссертатсия бо фарогирии масъалаҳои хуби илмӣ, хоса дар робита ба таҳаввули образи Темурмалик тixигохоро дар адабиётшиносии муосири тоҷик пур сохтааст. Дар диссертатсия назарҳои интиқодӣ ва таҳлилҳои ҷолиби илмӣ дар ҷараёни баррасии осори адибон ба назар мерасад, ки ин хусусият аз мутолиаи зиёд, умқи дониш ва тафаккури таҳлилии муаллиф

дарак медиҳад. Диссертатсия бо сабки хуби илмӣ навишта шудааст ва ин фазилат огоҳии муаллифро аз забону усулҳои таҳқиқ ва таълифи кори илмӣ ошкор месозад.

Дар баробари дастовардҳо дар диссертатсия баъзе норасоҳои ҷузъӣ роҳ ёфтаанд, ки зикри онҳо барои боз ҳам беҳтар гардидани сафати кор муҳим доништа мешавад:

1. Дар муқаддима ба арзиши баъзе қорҳои пажӯҳишӣ низ баҳо бояд дод. Оид ба бархе аз осори донишмандон дар рисола қазовати хубе ҳастанд, иловатан ба ҷойгоҳи китобҳои З. Османова, М. Раҷабӣ ва баъзе дигарон низ ба таври ишора бояд баҳо дод.

2. Жанри бархе асарҳо номуайянд: дар бархе маврид асарҳои Алӣ Хуш, Болдирев ва Шаҳаншоев дар бораи Восеъ монография ва ё очерк муаррифӣ шудаанд.

3. Номи баъзе аз асарҳо тавзеҳ меҷӯянд, масалан, асари Абдусалом Атобоев «Робиаи Балхӣ» ном дорад ё «Суруди нотамом»?

4. Дар таҳлилу бозгӯии осори таърихӣ як навъ такрор ба назар мерасад, ки имкони ихтисор кардан ҳаст.

5. Баъзе ҷумлаҳо ниёз ба таҳрир доранд, ки онро низ дар фурсати кӯтоҳ метавон анҷом дод.

6. Хулосаҳои муаллиф дар охири ҳар боб муфассал тазаккур ёфтаанд, вале дар бахши «Хулоса» бисёр мухтасар ва умумӣ мебошанд, ки баръакс овардани онҳо ба назари мо беҳтар аст.

Новобаста аз ин, диссертатсияи Бобочонова Мадина Ҳайдарҷонова дар мавзӯи «Таҳаввули симои шахсияти таърихӣ дар адабиёти тоҷик (дар мисоли образи Темурмалик)» таҳқиқоти анҷомёфта маҳсуб гардида, камбудии ҷойдошта қимати илмии онро ҳалалдор нахоҳанд кард.

Автореферат ва мақолаҳои, ки Бобочонова Мадина дар мавзӯи мазкур ба таърих расонидааст ва гузоришҳои илмии ӯ муҳтавои диссертатсияро пурра инъикос намуда, аз вусъати андешаи муаллиф шаҳодат медиҳанд.

Диссертатсияи номзадии Бобочонова Мадина Ҳайдарчоновна дар мавзӯи «Таҳаввули симои шахсияти таърихӣ дар адабиёти тоҷик (дар мисоли образи Темурмалик)» ба талаботи КОА назди Президенти ҶТ ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.01.01.- Адабиёти тоҷик мебошад.

Тақризи муассисаи тақриздиханда дар ҷаласаи кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода дар таърихи 25-уми феврالی соли 2021, қарори №7 бо иштироки диссертант Бобочонова Мадина Ҳайдарчоновна муҳокима гардид. Иштирок дошт: 19 нафар. Натиҷаи овоздиҳӣ: тарафдор - 19 нафар, зид - нест, бетараф - нест.

Раиси ҷаласа:

мудири кафедраи назария ва таърихи адабиёти Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, н.и.ф., дотсент

**Шамсов
Нурмад Сирочович**

Ташхисгар:

н.и.ф., дотсенти кафедра

**Олимӣ
Хосият Ҳоким**

Котиби ҷаласа:

номзади илмҳои филологӣ

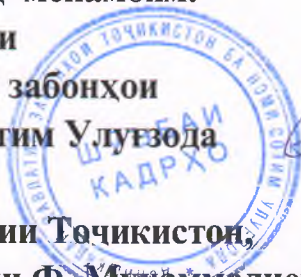

**Боев
Шавкат Элмуродович**

Имзои Шамсов Н. С., Олимӣ Х. Ҳ.

ва Боев Ш. Э.-ро тасдиқ менамоем:

Мудири шуъбаи кадрҳои
Донишкадаи давлатии забонҳои
Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Начмуддинов Ш. М.

Суроға: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Ф. Муҳаммадиев 17/6
Тел: (+992 37) 232-50-00; (+992) 918-38-94-05.

E-mail: shamsov1960@mail.ru

«26» феврالی соли 2021